

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΑΡΕΤΩΝ

Αρετές, (απαρίσκειν), είναι οι **ικανότητες προσαρμογής και εναρμόνισης με τις δυσχέρειες και τα προσωπικά μας ελαττώματα**. Συνιστούν τα βασικά στοιχεία δόμησης της **ανθρώπινης προσωπικότητας**. Αποκτούνται κυρίως με την **έξη**, ύστερα από συνεχή πρακτική άσκηση.

Κάθε **αρετή συνιστά μια αξιολόγο αλήθεια**, η οποία καθιστά **εφικτή τη γεφύρωση, μέσω των αξιών, των αναγκών με τα αγαθά**. Είναι δυνατόν να πούμε ότι είναι **άπειρες**, ήτοι **όσες και τα αντίστοιχα ελαττώματά μας**, τα οποία θεραπεύουν!

Αποκτώνται κατά βάση με την **Παιδεία και Αγωγή**, τόσο στην νεαρή μας ηλικία, αλλά και δια βίου ανδραγωγίας και αυτοπραγμάτωσής μας.

Ο άνθρωπος **σκέπτεται, συναισθάνεται και πράττει με τη θέλησή του**. Το σκέπτεσθαι, συναισθάνεσθαι και πράττειν συνιστούν **αυταξίες**, ήτοι αποκρυσταλλωμένοι στοχασμοί διαθέσεων και τάσεων. Είναι πλάσματα της **θεωρητικής** (γνωστικής), της **αισθητικής**, και της **ηθικής συνείδησης**, που αντίστοιχα ονομάζουμε **αλήθειες, ομορφιές και Αρετές** του ανθρώπου. **Η πνευματική παράδοση με αυτά εκφράζεται και διερμηνεύεται**. Με αυτές τις πρωταρχικές αξίες βεβαιώνεται και ακτινοβολεί το **ανθρώπινο ύφος**, δηλαδή η **πνευματική φυσιογνωμία** μιας ιστορικής εποχής ή ενός πολιτισμού, ως κατόρθωμα και νίκη. Το **εθνικό ηθικό έργο**.

Η θεωρία του **ηθικού βίου** δεν είναι στατική, αλλά **δυναμική**. Ο **ηθικός βίος** δεν έχει σταθερές και αμετακίνητες μορφές, που έχουν οριστικοποιηθεί μια για πάντα. Δεν υπάρχει απόλυτη **στερεοτυπία** στην ηθική ζωή του ανθρώπου, γιατί η στερεοτυπία μάς αφαιρεί κατά κάποιον τρόπο την **προσωπική κυριότητα επί της πράξεώς μας**. Κατά τον ίδιο τρόπο λιγοστεύει την **ελευθερία** και την **ευθύνη** μας. **Στον ηθικό βίο ο άνθρωπος είναι αναγκασμένος να είναι ελεύθερος**. Κάθε φορά πρέπει μια ηθική πράξη να **ξαναγίνεται δική μας**, να έχουμε πλήρη **επίγνωση τού τι κάνουμε**. Να δείχνουμε **προθυμία και συνέπεια στον κανόνα** που ακολουθούμε και να ανανεώνουμε τις δυνάμεις μας για να παραμερίζουμε τα εμπόδια, που δεν αφήνουν να πραγματοποιηθεί ο σκοπός μας.

Η **αρετή** δεν είναι ένα **πάγιο και οριστικό καθεστώς**, ένας **τρόπος συμπεριφοράς διαμορφωμένος μια για πάντα**, ανεξάρτητα, δηλαδή, από τις περιπέτειες και τη ρευστότητα της προσωπικής μας ιστορίας, αλλά μόνο ένα **πλήρωμα της ηθικής προσωπικότητας**. Μια **ειδική τελειότητα του επώνυμου ανθρώπου**, η οποία αναφέρεται στην **ποιότητα της βούλησης** τού συγκεκριμένου προσώπου, που ζει τη συγκεκριμένη του **πραγματική ιστορία** του. Αναφέρεται κατά κύριο λόγο στο **ποιόν της βούλησης**, γιατί εκφράζεται, όχι απλώς ως απλή σκέψη, ως αγαθή πρόθεση, αλλά κυρίως ως **αποφασιστική εκλογή και ενσυνείδητη εκτέλεση του πρακτέου**.

Η **πνευματική παράδοση της ανθρωπότητας** γνωρίζει **πολλές αρετές**, που άλλοτε εμφανίζονται στην ιστορία διαδοχικά η μία μετά την άλλη, ως χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ηθικού βίου ορισμένων εποχών, ορισμένων λαών ή μεγάλων πολιτισμών. Άλλοτε πάλι παρουσιάζονται, ταυτόχρονα σε διαφορετικούς χώρους μιας ιστορικής περιόδου. Κάθε μία είναι με τον τρόπο της μια νέα κατάκτηση της **εθνικής συνείδησης** και φέρει την **πολιτισμική σφραγίδα του λαού**.

Στην **Ελληνική Αρχαιότητα** συναντάμε συχνά, ως πλήρωμα της **ηθικής προσωπικότητας** μια **τετρακτύ αρετών**: τη **σοφία**, τη **σωφροσύνη**, τη **δικαιοσύνη** και την **ανδρεία** (ευψυχία). Όλες μαζί λέγει ο Πλάτων με ένα περιληπτικό όνομα **φρόνηση**, η οποία είναι πάντοτε η **προσήλωση στο μέτρο, η ευρυθμία της ζωής!** Μια ζωή **μετρημένη, ισορροπημένη**, που χαρίζει **εσωτερική ευστάθεια στον άνθρωπο**, γιατί εξισορροπεί τις τάσεις του με «κυβερνήτη» τον **νο**, που συνιστά τον **ηνίοχο στο αμάξι της ψυχής** (κατά την ωραία εικόνα του Φαίδρου).

Αυτό το μετρημένο, το σταθερό, το ισορροπημένο είναι του ανθρώπου το έλεγε ο Πλάτων **φρόνηση** και πίστευε ότι έτσι χαρακτηρίζει με ακρίβεια και σαφήνεια την **ηθική τελειότητα**. Οι άλλες αρετές (σωφροσύνη, σοφία, ανδρεία και δικαιοσύνη) είναι **εξειδικεύσεις και παραδείγματα αυτής της μιας αρετής**, που αποτελούν μια **πρισματική ανάλυση και εφαρμογή στις καίριες περιστάσεις της ατομικής και της συλλογικής ζωής**.

Στους **ελληνιστικούς χρόνους**, καθώς πλησιάζουμε στους χρόνους του **Χριστιανισμού**, θα δούμε ότι με την ρωμαϊκή αντίληψη της ζωής εισάγετε μια αρετή: η **humanitas**, που σημαίνει: **να χαίρεσαι και να περηφανεύεσαι που είσαι άνθρωπος, να κατανοείς να εξηγείς και να δέχεσαι τον άνθρωπο, ως πρόσωπο του καθολικού Ανθρώπου**. Ένα κομμάτι του εαυτού μας, **ο ίδιος ο εαυτός μας από μια άποψή του**. Πιστεύω και θαυμάζω τον άνθρωπο σημαίνει, πιστεύω και θαυμάζω την **ανθρωπινότητά του**. Εδώ έχει τις ρίζες του ο κοσμοπολιτισμός και η πανανθρώπινη αλληλεγγύη των στωικών, που όταν εφαρμόζεται στο συλλογικό βίο και στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους, ως **σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων**, ως πιστή τήρηση των γραπτών και άγραφων νόμων που κατοχυρώνουν τη ζωή των συνανθρώπων, γίνεται **Justitia**. Ο **Ρωμαίος θεωρεί τέλειο άνθρωπο εκείνον που ενσαρκώνει στη ζωή του σκέψεις, συναισθήματα επιθυμίες του στην Justicia**.

Ο **Χριστιανισμός** εισάγει αργότερα μία νέα αντίληψη της **ηθικής τελειότητας**. Την ονόμασε **Αγάπη**, η οποία είναι η **κορυφαία ενός χορού αρετών**. Μέσα στην έννοια εκείνης της αγάπης συμπεριλαμβάνονται η **επιείκεια**, η **συμπόνια** και η **αδελφοσύνη των ανθρώπων μεταξύ τους**. Όλα μαζί με την **προθυμία της θυσίας του ενός** για τους πολλούς, συγκεφαλαιώνονται στην **ανυστερόβουλη αγάπη**. Κάτω από τον ίσκιο του πανίσχυρου δέντρου της αγάπης εμφανίζεται η ηθική της τελειότητας: η **fidelite** (Το να είναι κανείς πιστός στον όρκο του, στο φίλο του, στον αρχηγό του). Όπως και η **πιστότητα**, η **αγνότητα** και ο **ηθικός στολισμός της γυναίκας!**

Στον **σύγχρονο κόσμο** μάς προβάλλονται ως μορφές τέλειου ηθικού βίου: η **dignite** (**αξιοπρέπεια**) και η **αυθυπέμβαση**. Με την πρώτη επισημαίνεται το **καθήκον: τίποτα δεν επιτρέπεται να κάνει ο άνθρωπος, που να κατεβάζει τον εαυτό του στα μάτια των άλλων και στα δικά του**. Με την **αυθυπέμβαση** ορίζεται ως **τελικός σκοπός μας να γίνουμε Άνθρωποι με Α κεφαλαίο**, ήτοι στην ψηλότερη, **πιο ελεύθερη, ιερότερη μορφή ύπαρξης!**

Από το **500 π.Χ.. μέχρι σήμερα**, ήτοι στο ιστορικό γίνεσθαι, στα δυόμιση χιλιάδες χρόνια στον μεσογειακό και ευρωπαϊκό χώρο, αποκαλύπτεται μια **διαρκής εναλλαγή ύφους της ηθικής**.

Στη φιλοσοφία, στις καλές τέχνες, όπως και στις επιστήμες μέσα στην κίνηση του ιστορικού χρόνου, έτσι και στην εξέλιξη του **ηθικού βίου** των ηθικών αντιλήψεων και πράξεων, έχουμε μια **αδιάκοπη αλλαγή ύφους**. Τα αρχαία μαθηματικά λόγου χάρη του Ευκλείδη και του Αρχιμήδη συγκρινόμενα με τα νεότερα μαθηματικά έχουν μια **άλλη υφή, ένα άλλο πνεύμα**, που εμφανίζεται στον τρόπο που τίθενται και διατυπώνονται τα προβλήματα. Και, όσο προχωρούμε στην ιστορία της επιστήμης, από τα κλασικά μαθηματικά προχωράμε στα μοντέρνα παρατηρούμε να διαμορφώνεται ένα **άλλο είδος μαθηματικού λογισμού**.

Το ίδιο φαινόμενο παρατηρούμε στην ιστορική εξέλιξη των **καλών τεχνών**. Έχουμε στη σειρά **κλασικό, μπαρόκ, νεοκλασικό, ένα ρομαντικό** και λοιπά ύφος που εκφράζουν **άλλο κάθε φορά τρόπο να γίνεται αισθητή και να παρουσιάζεται η ομορφιά**.

Όπως, η **αλήθεια** και η **ομορφιά** έτσι και η **αρετή** αλλάζει μέσα στην κίνηση της ιστορίας ύφος συμβολικά μια **Αρετή** με Α κεφαλαίο ... Ιστορικά, όμως, το περιεχόμενο της μεταβάλλεται, γιατί αλλάζουν οι άνθρωποι αλλάζουν οι καιροί, αλλάζουν οι όροι της ζωής. Μπορεί να διατηρηθεί, κάποτε, το ίδιο όνομα, να διατυπώνεται με την ίδια λέξη, και όμως, να μην έχει πια το ίδιο περιεχόμενο. Ας πάρουμε λόγου χάρη, τη **δικαιοσύνη** και σκεφτείτε τι εννοούσαν με την ίδια λέξη οι προφήτες του Ισραήλ, τι θεωρούσαν δικαιοσύνη μέσα στην πολιτεία του Πλάτωνος; τι σήμαινε η δικαιοσύνη στο στόμα ενός Ρωμαίου νομοδιδάσκαλου, και πώς αισθάνεται σήμερα τη δικαιοσύνη μια πολιτική σοσιαλιστική σχολή! Με την ίδια λέξη εκφράζονται διάφορες στάσεις και διαθέσεις, διάφορα προγράμματα **ηθικού βίου**, άλλη κάθε φορά αντίληψη της **ηθικής τελειότητας**.

Πώς διαμορφώνονται σε ορισμένη στιγμή του ιστορικού χρόνου μέσα σε ορισμένο χώρο πολιτισμού η **αρετή, το καλλιτεχνικό ύφος και η μεθοδολογική φυσιογνωμία της επιστημονικής έρευνας**; Συμβαίνει, δηλαδή, τότε περίπου το εξής: σε μία ή περισσότερες εκλεκτές ειδήσεις

ακούγεται αίφνης ένας **παλμός ζωής**, που ζητεί να βρίσκει την έκφραση του σε ορισμένους τύπους κανόνες. Αυτό γίνεται **στη σφαίρα της ηθικής**. Ένας άνθρωπος εκλεκτός, **μπροστά σε κάποιες κρίσιμες περιστάσεις της ζωής, ανακαλύπτει μέσα του έναν νέο τρόπο να ποιήσει, να πράξει να σταθμίσει και να ιεραρχήσει τα αγαθά του βίου**. Αποφασίζει και με τη γενναιότητά του τέμνει τον καινούριο δρόμο που έπειτα θα τον βρουν ανοιχτό και θα τον ακολουθήσουν οι άλλοι. **Αυτός μπορεί να μη μείνει με το όνομά του στην ιστορία!** Ή να χάθηκε αυτός και οι πρώτοι οπαδοί του μέσα στην ανωνυμία. Άλλωστε πολλοί ηρωισμοί αυτού του είδους χάνονται για την ανθρωπότητα μεταξύ μαζί με τους ίδιους τους ήρωες. Έλυσαν, όμως, τα προβλήματά τους με **πρωτότυπο τρόπο και πήραν τη λύση μαζί τους ...**

Κάποτε, όμως, η καινοτομία τους κερδίζει γρήγορα έδαφος, κατακτά τις ψυχές των ανθρώπων με το αποστολικό κήρυγμα και προπάντων με το **ζωντανό παράδειγμα** και τότε αρχίζει σιγά σιγά να δημιουργείται μια **νέα ηθική αντίληψη**, ένας νέος **τρόπος αξιολόγησης και ιεράρχησης των αγαθών της ζωής**, που απλώνεται και γίνεται κτήμα μιας ή περισσότερων γενεών. Και εφόσον αυτός ο τρόπος, αυτή η **νέα έννοια της αρετής εκφράζει το κλίμα της εποχής** και απαντά ικανοποιητικά σε κάποιες ουσιαστικές απαιτήσεις του **ηθικού ανθρώπου ορισμένης ώρας της ιστορίας, αποκρυσταλλώνεται και αποκτά βιωσιμότητα**. Απολήγει τότε σε έναν κώδικα σύμφωνα με τον το οποίο αρχίζουν να εκ-παιδεύονται η μία μετά την άλλη οι γενεές και έτσι, όπως έχουμε σχολές στην επιστήμη και στην τέχνη μπορούμε να πούμε ότι έχουμε σχολές **ηθικών αξιολογήσεων και αρχών του ηθικού βίου**.

Κάθε εποχή, κάθε Λαός, κάθε πολιτισμός εκφράζει και αναγνωρίζει τον εαυτό του σε μια τέτοια δική του σχολή. Όπως, λοιπόν, και τα άλλα κρυσταλλώματα του πνευματικού βίου, **οι αλήθειες και η ομορφίες είναι κατακτήσεις του στοχασμού και της ευαισθησίας μιας γενιάς ενός λαού ή ενός πολιτισμού**, έτσι και οι **αρετές είναι κατακτήσεις του ηθικού ανθρώπου στον αγώνα του να δαμάσει τα προβλήματα του και να γράψει ο ίδιος με το μόχθο και με την ευθύνη του το πεπρωμένο του**.

Κοντολογίς, όπως με τις αλήθειες και τις ομορφίες έτσι και με τις αρετές βεβαιώνεται και διερμηνεύεται ένα ορισμένο ιστορικό ύφος.

Δημήτρης Μπάκας

29 Μαρ. 2024